

Ils dialects tradiziunals da la Romandia

Renconuschids dal cussegl federal

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Nus avain gistfestivà Tschuncaisma, di da la diversità linguistica (Fatgs dals apostels, 2, 4–11). Ils 7 da december 2018 ha il cussegl federal «approvò il settavel rapport da la Svizra davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regiunales u minoritaras. Cun lez rapport reconuscha il cussegl federal il francoprovenzal ed il 'franc-comtois' sco linguas minoritaras.**

En il Vallais romand reconuscha la baselgia catolica il vegl dialect da la regiun. Ils 10 da mars 2016 han ins chantà ina messa «en patois» en il dom da Sion, celebrada dal sacerdot vallesan Jean Varone cun passa 50 chorists e l'«Orchestre de chambre du Valais». La Berna federala ha punctuà la differenza tranter il «franc-comtois» dal chantun Giura, pia il dialect da la Franche-Comté limitrofa en Frantscha, ed idioms dal Vallais sut, da Gruyère e d'utro senza emblidar quel ch'ins discurreva a Genevra a l'entschatta dal 17avel tschientaner e ch'ins chanta anc adina il december a l'Escalade, la commemoraziun festiva da la victoria da 1602 sin la bloccada militar catolica savoiarda: «Cè qu'è l'ainò, le Maître de bataille, (...) à bin fai vi, pè on desande nai, qu'il ètivè patron des Genevouai» (1). «Francoprovenzal» è il num engianus ch'ins dat savens a lezza grupp da dialects neolatins naschids en l'antic regiun burgognais enturn Genevra e Lyon. Il document «Frankoprovenzalische Sprache» (Wikipedia, Die freie Enzyklopädie) menziuna la denominaziun «Arpitan(-isch)» per lez linguatgs.

Descendents dal latin da la Gallia romana

«Il francoprovenzal è naschì ed ha sa derasà enturn ad axas da transit alpin tranter la Val d'Aosta e Lyon (...). Ils dialects da la Romandia sa distinguan tranter pèr cun grondas differenzas ch'als han indeblids. Blers èn svanids il tschientaner passà (...). A l'entschatta dal 19avel ha il scumond da duvra il dialect a scola contribuì a lezza evoluziun. Glied che discurra anc adina dialect datti mo pli en paucas zonas nua ch'el na vegn gnanca pli transmessa – cun l'exceptiun da la vischnanca d'Evolène/VS nua ch'ina part dals uffants emprenda anc adina il dialect local en famiglia» (2). «Le Nouvelliste» (Sion) dals 7 da december 2018 ha scrit ch'il cussegl federal haja reconuschì uffizialmain «le francoprovenzal ou le franc-comtois pour le Jura (...) comme langues minoritaires au même titre que l'italien ou le romanche». Quai na constat betg dal tuttafatg: La Constituziun federala numnata talian e rumantsch «linguas uffizialas» e na linguas minoritaras; ella na menziuna ni il francoprovenzal ni il «franc-comtois». L'existenza d'in agen chantun dal Giura, dapi Bumaun 1979, empè d'in intsches bernais suenter 1815, ha segir facilità la reconuschienscha da ses «franc-comtois» sco «langue minoritaire» differenta dal francoprovenzal (3).

Enritgir la vita culturala dals chantuns

«Le Courier» (Genevra) dals 17 d'avrigl 2019 dat il pled a Pierre-André Devaud, parsura da l'«Amicale des patoisants de Savigny-Forel/VD»: «La generaziun che di-

scurriva dialect sco lingua materna è ussa morta» (p. 6). Rémy Lambelet, parsura da l'Uniuin vadaisa dals amis dal «patois», manegia che var settanta persunas al discurren anc. Il Departament vadaisa da cultura sustegna insaquantas publicaziuns dialectalas. Megra è la situaziun en la part romanda da Friburg cun var quattermilli «patoisants». Nicole Margot (Losanna), scolasta da vadais, punctuescha en «Le Courier» dals 3 da zercladur: «I va pli mal cun ils dialects dals chantuns reformads (GE, VD e NE) che cun quels da VS e FR [romands]: Ils reformads han translà la bibla en franzos, ils fugitivs ughenots na discurren betg dialect, ils occupants bernais dal Vad avevan fitg gugent il franzos (...). Cun il 'patois' pon ins oz (...) communitgar cun auters en Svizra, en l'Italia dal nord ed en la Frantscha limitrofa» (p. 10). Ils 7 da december 2018 ha il cussegl federal declerà: «Lezzas linguas smantschadas (...) dattan chascun per blers projects culturals promovids dals chantuns e realisads da pledaras e pledaders.» Quai è pia in'incumbensa per oz e damaun.

1. «Quel ch'è la si, il signur da las bat-taglias [= Dieu], (...) ha fatg bain ve-sair, ina sonda la notg, ch'el era il protector dals Genevrins.» «Desande» («di-sonda») per «sonda» fa endament il catalan «dissabte» («di-sabat»).
2. Andres Kristol en: Marco Jorio (ed.), *Dizionario storico della Svizzera*, tom 4. Lucarn (Armando Dadò, ISBN 88-8281-168-8) 2005, p. 47, chavazzin «Dialletti».
3. «L'Union des patoisants s'efforce d'être fidèle à sa raison d'être: conserver, connaître et faire connaître le patois de langue d'oil du Nord Franche-Comté en tant que langue (...) de la région Belfort-Montbéliard» (Union des Patoisants, 13 rue des Essarts, F-90800 Banvillars).